

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра германських мов і зарубіжної літератури

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ВИРАЖЕННЯ
ПРОБЛЕМ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОСТІ У ТВОРЧОСТІ
М. ОНДАТЖЕ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Angb1-M17 групи
спеціальності 014 Середня освіта (Мова і
література (англійська), додаткова
спеціальність 014 Середня освіта (Мова і
література (німецька)
Кузнецова Настя Сергіївна

Керівник:
Кеба О.В., доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
германських мов і зарубіжної літератури

Рецензент:
Абрамович С.Д., доктор філологічних
наук, професор, завідувач кафедри
слов'янської філології та загального
мовознавства

Кам'янець-Подільський - 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ	8
<i>1.1. Історія терміну та основні підходи</i>	8
<i>1.2. Мультикультуралізм у сучасному світі</i>	15
<i>Висновок до I розділу</i>	21
РОЗДІЛ II. МАЙКЛ ОНДАТЖЕ – КАНАДСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК ТА	
ПОЕТ	23
<i>2.1. Рання творчість Майкла Ондатже</i>	24
<i>2.2. Романи Майкла Ондатже як єдність постмодерністської та</i>	
<i>постколоніальної складових</i>	32
<i>Висновок до II розділу</i>	47
РОЗДІЛ III. «АНГЛІЙСЬКИЙ ПАЦІЄНТ»: ПРОБЛЕМА	
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В РОМАНІ	51
<i>3.1. Мультикультурність образу Алмаші</i>	54
<i>3.2. Проблема ідентичності образу Кіпа</i>	63
<i>3.3. Девід Караваджо – канадський благородний грабіжник</i>	70
<i>3.4. Образ молодшої медсестри – Ханни Льюїс.</i>	73
<i>Висновок до III розділу</i>	76
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ВСТУП

Кінець XX – початок XXI століття стали періодом великих змін у історії людської цивілізації. Відбулися зміни майже в усіх сферах людського буття, технічні та техногенні нововведення, відбувся перехід до культури постмодерну. Суспільство вступило в еру тотальної глобалізації. Породженням усього цього і стало явище мультикультурності.

Мультикультурність передбачає мирне співіснування різних культур та етносів у рамках одного суспільства. Цей феномен актуалізується як у культурному, так і у політичному житті, тому він став невідворотним явищем сьогодення.

Безумовно, мультикультуралізм постійно піддається критиці. Нині серед авторів домінує позиція про те, що він руйнує багатовікові культурні засади розвинених національних традицій. Найактивніше заперечують мультикультуралізм як теорію і практику іммігрантські держави, в яких іммігранти можуть «поглинути» титульну націю. Вони наголошують на тому, що мультикультуралізм є всього-на-всього новим типом «модернізованого расизму». Однак, частіше за все, це пояснюється надмірними вимогами і нерозумінням усіх складнощів цього явища [20].

Мультикультуралізм протиставляється концепції «плавильного котла» (англ. *melting pot*), де передбачається злиття всіх культур в одну. Як приклади можна навести Канаду, де культивується мультикультуралізм, і США.

У літературознавстві даний напрям з'явився у США наприкінці XX століття. Теоретично він досі осмислений недостатньо, хоча має багату літературну практику. Як свідчать М. Глостанова та Г. Сиваченко, «неординарна багатоскладова американська нація природно реалізувала хистку невизначеність постмодернізму через більш заземлений мультикультуралізм, який саме „озвучив" тисячі різноманітних, неповторних живих американських голосів представників різних расових, етнічних, джендерних, локальних та інших конкретних струменів» [42, с. 56].

Література американського мультикультуралізму включає афроамериканську, індіанську, «чиканос» (мексиканців та інших латиноамериканців, значна кількість яких мешкає у США), літературу різних етносів, що населяють Америку (зокрема, й українців), американських нащадків вихідців з Азії, Європи, літературу меншостей всіх гатунків [20].

Одним із найяскравіших прикладів художнього осмислення феномену мультикультурності вважається роман сучасного канадського письменника Майкла Ондатже.

Майкл Ондатже (Ondaatje, Michael) - канадський письменник і поет. Його вірші і проза відрізняються музикальністю, насиченою, експериментальною мовою, в них переплетені міфологія, історія, джазові мотиви, особисті спогади. Ондатже почав писати вірші раніше прози, і в його творчості проза зближується з поезією, їх межі розмиваються [49].

Філіп Майкл Ондаатже народився 12 вересня 1943 р. в Коломбо, столиці Цейлону (з 1972 р. – Шрі-Ланки) [28]. Нащадок бюргерів – дітей від шлюбів шрі-ланкійців з голландцями [29].

Творчість М. Ондатже може бути розглянута в різних ідейно-філософських і літературних контекстах. В першу чергу він є англо-канадським письменником, чиє становлення припадає на 60-ті рр. – час, що в значній мірі визначив сучасний літературний вигляд країни і відзначився впливом постмодернізму як феномену сучасної гуманістичної думки і мистецтва.

60-ті рр. також традиційно вважаються часом становлення постмодернізму у світовій літературі, перш за все у Великобританії та США. Необхідно відзначити, що феномен постмодернізму не зводиться тільки до деякого ряду явищ в мистецтві, а претендує на статус своєрідної культурної парадигми, особливого світовідчуття і стану культури. "Виникнувши як рефлексія на нові явища у сфері мистецтва, – зазначає І. П. Ільїн – постмодернізм поступово перетворився в специфічну філософію культурної

свідомості сучасності і в пошуках теоретичної основи звернувся до концепцій постструктуралізму" [17, с. 201].

Постмодернізм знайшов певне відображення у творчості Майкла Ондатже. Творчий шлях канадського художника слова відрізняється послідовністю естетичних поглядів, забезпечує спадкоємність між творами, в силу чого яскраво індивідуальний стиль його пізніх романів є логічним продовженням попередніх прозових експериментів. Крім того, рання проза письменника знаходиться під істотним впливом його поетичних робіт.

Почасти завдяки феноменальному успіху його Букерівської премії за *The English Patient* (1992) і, зовсім недавно, *Anil's Ghost* (2000), Ондатже найбільш відомий сьогодні як романіст. Однак спочатку він досяг схвалення критиків як поет з такими збірками: *The Dainty Monsters* (1967), *Rat Jelly* (1980) і його великим віршем *The Man with Seven Toes* (1969).

Художня своєрідність прози М. Ондатже визначається внутрішньою логікою еволюції його творчості, що не зводиться до ілюстрації популярних в західному академічному середовищі теоретичних побудов або формально-змістовних вимог тих чи інших літературних течій. Звернення письменника до різних аспектів історії і міфології служить не тільки завданням деконструкції розповідей або поваленню імперської риторики, але становить предмет непідробного дослідницького інтересу [84, с. 132].

Найвідомішими романами Майкла Ондатже є «У левовій шкурі» та «Англійський пацієнт». Роман «Англійський пацієнт» насправді є другою частиною діалогії, умовне продовження його книги 1987 року «У левовій шкурі».

Тема дослідження є досить актуальною. Поняття мультикультуралізму досліджувалося багатьма вітчизняними та іноземними вченими. Зокрема, різними аспектами мультикультуралізму у своїх роботах займалися різні зарубіжні вчені, серед них: Ж. Л. Ам-Селл, К. О. Апель, Р. Бернстайн, М. Верьовка, Н. Глейзер, Т. Геран, Е. Гідденс, М. Дойчева, Р. Кастель, Е. Морен, Ч. Тейлор, В. Кімліка, Ю. Хабермас та інші. На пострадянському

просторі однією з перших наукових досліджень проблеми мультикультуралізму була книга А.І.Куропятник, пізніше з'явилися різні статті, книги та дисертації, присвячені найрізноманітнішим аспектам мультикультуралізму. Це роботи А.А.Борисова, Т.П.Волкова, С.Н.Гаврова, В.В.Малахова, В.А.Мамонова, С.Чукіна та ін..

Метою даної роботи є виявлення особливостей явища мультикультуралізму на основі роману Майкла Ондатже «Англійський пацієнт».

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- виявити специфіку поняття мультикультуралізму;
- охарактеризувати художню природу творчості канадського письменника Майкла Ондатже;
- обґрунтувати ступінь впливу мультикультуралізму на творчість письменника;
- вивчити систему образів роману «Англійський пацієнт» через призму мультикультуралізму;

Об'єктом дослідження є роман Майкла Ондатже «Англійський пацієнт».

Предметом дослідження є ідеї мультикультуралізму у романі «Англійський пацієнт».

Наукова новизна полягає у більш повній характеристиці поняття мультикультуралізму, детальнішому розгляді його особливостей на прикладі роману Майкла Ондатже «Англійський пацієнт».

Теоретичне значення. Результати дослідження збагачують наукові знання про особливості вираження проблем мультикультурності, визначають їхню роль у творенні концептуальної та ідейної цілісності художнього твору.

Практичне значення дослідження пов'язане з тим, що результати даної роботи можуть стати основою для подальшого вивчення творчості письменника, служити довідковим матеріалом при перекладі його творів на українську мову, а також бути використані при розробці курсів з проблем

новітньої англомовної літератури та поезики сучасного канадського роману, при написанні курсових і випускних кваліфікаційних робіт студентів-філологів.

Поставлені завдання визначають **методологію дослідження**, в основу якої покладено системний підхід з елементами:

- культурно-історичного – проаналізовано вплив епохи (зокрема часів II світової війни) та культури на особистість;
- компаративного – описано роботи письменника у відношенні одна до одної, протиставлено героїв роману (Кіп – Алмаші);
- структурного – досліджено поезику роману;
- біографічного – проаналізовано біографію письменника, її вплив на його творчість.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були представлені у таких збірниках: «Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 11» (2018), «Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 10» (2017).

Структура роботи. Обсяг роботи становить 93 сторінки. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел (106 джерел).

ВИСНОВКИ

Суспільний розвиток на початку ХХІ ст. зіткнувся з досить суперечливими процесами: з одного боку, прагнення до уніфікації, стандартизації внаслідок стирання глобалізацією кордонів між континентами та державами, а з іншого боку, прагнення культур зберегти свою унікальність, своєрідність та етнокультурну ідентичність. Проблема взаємодії та діалогу культур сьогодні є надзвичайно актуальною і тому активно дискутується в наукових та суспільних колах. Однією з найбільш розповсюджених концепцій взаємодії культур в глобалізаційному просторі є концепція мультикультуралізму, яка передбачає «інтеграцію без асиміляції».

Слід відмітити, що незважаючи на велику кількість публікацій з проблем мультикультуралізму, в гуманітарній науці на сьогоднішній день так і не склалась єдина точка зору щодо змісту та трактування самого поняття мультикультуралізму. Складність феномена мультикультуралізму, різноманіття існуючих підходів у визначенні та його вивченні пояснюється тим, що мультикультуралізм є комплексною проблемою, яка обговорюється в філософії, соціології, економіці, політології, літературознавстві, педагогіці та ін.

Сьогодні мультикультуралізм офіційно визнали Канада, США, Австралія, Велика Британія, ФРН, Франція, Нідерланди, Швеція, Фінляндія та інші країни. Просторовий вимір мультикультуралізму розширює свої межі, завдяки тому, що у сучасному світі важко вже знайти монокультурні суспільства. Характерною рисою сучасного стану мультикультуралізму є те, що він охоплює вже не тільки іммігрантські країни, як було наприкінці ХХ ст. Специфіка сучасного мультикультуралізму полягає в тому, що можливим стає втілення ідеології і політики мультикультуралізму в практику країн, які є полікультурними, але не вважаються іммігрантськими. Тобто ми вбачаємо сьогодні і можливість, і дійсність існування мультикультуралізму не тільки в таких відомих своєю схильністю до мультикультуралізму

федерацій як Канада, США, Австралія, Німеччина, ін., а й в таких унітарних за державним устроєм, але полікультурних державах, як Україна.

Ставши соціальним феномен, мультикультуралізм знайшов своє відображення і літературі. Зокрема, в творчості таких письменників як Салман Рушді, Зеді Смітт, Германна Мелвіла, Майкла Ондатже та ін.

Одним з найяскравіших прикладів мультикультуралізму вважається роман сучасного канадського письменника Майкла Ондатже «Англійський пацієнт».

Творчість Майкла Ондатже є досить багатогранною. Так, відмінною рисою ранньої прози М. Ондатже є її підкреслено експериментальний характер, що виявляється і у виборі історичних прототипів персонажів, і в зверненні автора до документальних матеріалів, і в формально-структурних особливостях твору. Водночас тематика та художні прийоми, що використовувались в ході літературного експерименту, мають вирішальне значення для подальшої творчості англоканадського письменника.

Автобіографічний аспект набуває нової якості в творі "Справа сімейна", де М. Ондатже звертається до історії своєї шрі-ланкської сім'ї. У романі "В левовій шкурі" М. Ондатже пропонує альтернативну версію історії канадського міста Торонто, покликану заповнити прогалини в офіційній історіографії.

У романі "Англійський пацієнт" М. Ондатже узагальнює свій космополітичний досвід приналежності до різних культур і одночасно звертається до однієї з епохальних подій 20 ст. – Другої світової війни, що ознаменувала крах світової колоніальної системи. Центральне місце в романі займають питання ідентичності, приналежності індивіда до тих чи інших колективів-нації, сім'ї, професійній спільноті. Різні варіанти вирішення проблеми національної ідентичності та постнаціонального суб'єкта викладено через образи угорського картографа Алмаші та Індійського сапера Кіпа, символізують відповідно західну і східну цивілізації у всій складності їх історичних взаємин.

«Англійський пацієнт» розділив Букерівську премію з Barry Unsworth's *Sacred Hunger* в 1992 році, був переведений на 38 мов, а в 1996 році став фільмом, режисером якого став Ентоні Мінгелла, виграв дев'ять премій *Academy awards* і заробив 231 мільйон доларів по всьому світу на сьогоднішній день. Він був номінований на *Golden Man Booker 50*: кращі переможці Букерів за останні 50 років. У конкурсі він змагався з *Naipaul, for In a Free State* (1970s), *Penelope Lively's Moon Tiger* (80s), *Hilary Mantel's Wolf Hall* (2000s), and *George Saunders' Lincoln in the Bardo* (10s). І після публічного голосування переміг «Англійський пацієнт».

Слід відзначити одну особливість роману, раніше нехарактерну для творчості М. Ондатже – виразний поділ художнього світу роману на кілька просторово-часових планів, з якими пов'язані самостійні сюжетні лінії. Основні події в долі Алмаші віднесені до минулого і географічно відбуваються в Лівійській пустелі, тоді як розповідь про Кіпа в істотних моментах дублює сюжет про угорського дослідника з інтервалом в кілька років і завершується в теперішньому часі роману на італійській віллі.

У романі автор описує долі чотирьох героїв, які тим чи іншим способом можна віднести до поняття мультикультуралізму. Так, Алмаші поєдує в собі декілька національностей (угорець, німець, англієць), що дає нам привід назвати його мультинаціональним героєм. Цікавим є той факт, що сам герой не відносить себе до будь-якої з них. Він намагається якнайдовше бути безіменним, а тому і не відносити себе до певної нації.

Наступним героєм, що попав під призму дослідження став Кіп. Приїхавши зі сходу, він починає вивчати культуру заходу. Кіп не зрікається своїх традицій, що проявляється в національному одязі та поведінці, але він також не відкидає традицій заходу. Навіть після повернення в Індію в Кіпа залишається духовний зв'язок з Ханою, а отже із західною культурою.

Хана і Караваджо – це два канадці, які виявляються в Італії. Війна завдала кожному з них важких травм, та жоден з них не намагається

повернутися на батьківщину. Вони намагаються вижити тут і жити саме цим днем.

Герої вивчають культуру один одного, так, Хана завдяки Кіпу дізнається більше про схід; завдяки Алмаші герої знайомляться з культурою бедуїнів тощо.

Отже, мета написання роботи досягнута: досліджено явище мультикультуралізму на основі роману «Англійський пацієнт»

Творчість М. Ондаатже безсумнівно представляє самостійну художню цінність і в рівній мірі здатне привернути увагу літературних професіоналів і широкого читача, а також свідчить про те, що в сучасній англоканадській літературі виникають значущі явища, що заслуговують подальшого вивчення у вітчизняній науці. Проведене наукове дослідження не вичерпує всієї глибини та багатоаспектності роману «Англійський пацієнт» та явища мультикультуралізму загалом, однак накреслює перспективу подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ondaatje, M. Anil's Ghost [Electronic resource]. Vintage Books, 2000. – Режим доступу : https://royallib.com/book/Ondaatje_Michael/Anils_Ghost.html (дата звернення: 12. 09. 2018)
2. Ondaatje, M. Coming Through Slaughter [Electronic resource]. N.Y.: Vintage, 1996. – Режим доступу : <https://readli.net/coming-through-slaughter/> (дата звернення: 19. 07. 2018)
3. Ondaatje, M. In the Skin of the Lion [Electronic resource]. Vintage Books, 1997. – Режим доступу : https://www.goodreads.com/book/show/5946.In_the_Skin_of_a_Lion (дата звернення: 16. 09. 2018)
4. Ondaatje, M. The Collected Works of Billy the Kid [Electronic resource]. L.: Picador, 1989. – Режим доступу : https://bookfrom.net/michael-ondaatje/35083-the_collected_works_of_billy_the_kid.html (дата звернення: 28. 05. 2018)
5. Ondaatje, M. The English Patient [Electronic resource]. L.: Picador, 1993. – Режим доступу : https://royallib.com/book/Ondaatje_Michael/The_English_Patient.html (дата звернення: 28. 11. 2018)
6. *Английский пациент* [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [https://ru.wikipedia.org/wiki/Английский_пациент_\(роман\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Английский_пациент_(роман)) (дата звернення: 18. 05. 2018)
7. Белебега І. Сучасний стан української нації [Електронний ресурс]. – 2011. - Режим доступу : <http://www.mesoeurasia.org/archives/4093> (дата звернення: 14. 06. 2018)
8. Бондарук С. О. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні : матеріали II міжнар. наук. конф., 2002 р., 24-26 травня, м. Одеса : [матеріали]. К. : Ай Бі, 2003. – С. 162 – 167.

9. Висоцька Н. О. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. *Питання літературознавства*. – Чернівці : Рута, 2009. Вип. 77. – С. 110-121.
10. Головатий М. Мультикультуралізм як об'єднуючий феномен країн і народів [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://personal.pp.ua/rubrics/poznavatelno/multikulturalizm-yak-obdnuuyuchij-fenomen-kran-narodv> (дата звернення: 23. 09. 2018)
11. Гордієнко А. В. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі [Електронний ресурс] *Наукові праці. Політологія*. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_178_166_6 (дата звернення: 10. 10. 2018)
12. Дерябина С. Р. Россия и опыт мультикультурализма: за и против [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0231/analit03.php>. (дата звернення: 14. 09. 2018)
13. Дмитриев, Г.Д. Многокультурное образование – М.: Прогресс, 1999. – 208 с.
14. Дрожжина С. В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: [монографія] / Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського [Електронний ресурс]. Донецьк: [ДонДУЕТ], 2005. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&R21DBN=1&R21DBN (дата звернення: 05. 03. 2018)
15. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти [Електронний ресурс] / Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_3_11 (дата звернення: 23. 09. 2018)
16. Ежов П. С. Художественное своеобразие прозы М. Ондаатже: эволюция творчества : диссертация на соискание ученой степени

- кандидата філологічних наук : 10. 01. 03. – література народів
 стран зарубіжжя – Нижній Новгород, 2003. – 208 с.
17. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция
 научного мифа. Москва: Интрада, 1998. – 255 с.
18. Кирабаев, Н.С. Культурная идентичность, плюрализм и глобализация в
 современном философском дискурсе. *Культурная идентичность и
 глобализация* : 5-й международной философский симпозиум «Диалог
 цивилизаций: Восток_Запад». Москва: Изд-во РУДН, 2002. – С.13-21.
19. Кодиак, Р. Мультикультурализм [Електронний ресурс]. – Режим
 доступу : <https://ethno-photo.livejournal.com/15997.html> (дата
 звернення: 14. 10. 2018)
20. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і
 етнонаціональний розвиток України [Електронний ресурс] / Агора.
 Випуск 6: *Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки,
 культури і науки*. 2008. – Режим доступу : [http://political-
 studies.com/?p=578](http://political-studies.com/?p=578) (дата звернення: 15. 06. 2018)
21. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http://search.ligazakon.ua/l_ doc2.nsf/link1/Z960254K.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html) (дата
 звернення: 01. 07. 2018)
22. Кузнецова Н. С. Біблійні мотиви в романі Майкла Ондатже
 «Англійський пацієнт». *Збірник наукових праць студентів та
 магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець–Подільського
 національного університету*. Кам'янець – Подільський, 2018. – С. 70 -
 74.
23. Кузьмина Е. «Английский пациент»: Интервью с Майклом Ондатже /
 «The English Patient»: An interview with Michael Ondaatje [Electronic
 resource]. 2008. - Режим доступу: [http://cinema-
 translations.blogspot.com/2008/01/english-patient-interview-with-
 michael.html](http://cinema-translations.blogspot.com/2008/01/english-patient-interview-with-michael.html) (дата звернення: 14. 07. 2018)

24. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Электронный ресурс] / *ДИАЛОГ.ua* : незалежний інформаційно-аналітичний ресурс. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.<http://cinema-translations.blogspot.com/2008/01/english-patient-interview-with-michael.html> (дата звернення: 27.05. 2018)
25. Літлайф: *Anil's Ghost* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lilife.club/bd/?b=127274> (дата звернення: 16. 11. 2018)
26. *Люди: Майкл Ондатже* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.peoples.ru/art/literature/prose/roman/michael_ondaatje/ (дата звернення: 18. 09. 2018)
27. Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм як соціальний феномен : теоретичний і практичний виміри. Чорноморський державний університет імені Петра Могили, 2012. – 4 с.
28. *Майкл Ондатже* [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Ондатже,_Майкл (дата звернення: 20. 09. 2018)
29. Малахов, В. Зачем России мультикультурализм? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.igpi.ru/info/people/friends/malakhov/articles/1132597922.html> (дата звернення: 23. 10. 2018)
30. Малахов В. „Скромное обаяние расизма” и другие статьи. Москва: Модест Колеров и „Дом интеллектуальной книги”, 2001. – 176 с.
31. Малахова В. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / под. ред.. Малахова, В.С. и Тишкова, В.А. Москва: Институт этнологии и антропологии РАН, 2002. – 356 с.
32. Мелетинский Е.М. Общее понятие мифа и мифологии // Мифология. Большой энциклопедический словарь (4-е изд.). Москва, 1998. – С. 653.

33. М'язова І. Ю. Про місце і роль мультикультуралізму в комунікативному просторі. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2008. № 13. – С. 156–160.
34. Овчаренко Н.Ф. Канадская литература 20 века: три грани эволюции. Киев, 1991. – 163 с.
35. Пискун Елена Валериевна. Мультикультурализм США и культура афроамериканцев, Т. Моррисон, Э. Уокер: диссертация кандидата философских наук : 24.00.01. Москва, 2001. - 176 с.
36. *Проблеми мультикультуралізму в сучасних країнах (Німеччина, Франція, США, Канада)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrbukva.net/page,4,105954-Problemy-mul-tikul-turalizma-v-sovremennyh-stranah-Germaniya-Franciya-SShA-Kanada.html> (дата звернення: 16. 09. 2018)
37. *Пять лучших книг, признанных лучшими за всю историю вручения Букеровской премии* [Електронний ресурс]. 2018. – Режим доступу : <http://lovesbeautiful.com/?p=32406> (дата звернення: 23. 10. 2018)
38. Сейла Бенхаbib. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру / Пер. с англ. В. Л. Иноземцева. Москва: Логос, 2005. – 350 с.
39. Сенкович У. Английский пациент [Електронний ресурс] / Журнал *writercenter*. Выпуск 14, весна 2016. – Режим доступу : <http://www.uverenniy.ru/ula-senkovich-jurnal-writercenter-ru-vipusk-14-vesna-2016.html?page=2> (дата звернення: 07. 09. 2018)
40. Смирнов О. Проблема образования в мультикультурных сообществах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/articles/strategies_20060217/smirnov_russian.pdf (05. 08. 2018)
41. Спирина Е. Мультикультурализм как культурно-политическая модель снятия мужгрупповой напряженности и урегулирования конфликтов. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Випуск 414-415.

- Філософія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvchu/Filos/2008_414/414-415.htm (дата звернення: 14. 07. 2018)
42. Глостанова, М.В. Движение идей мультикультурализма в США конца XX века. *США. Канада: экономика – политика – культура*. 2000. №10. – 107 с.
43. Глостанова, М.В. Западные СМИ и мифология толерантности. *Право знать: история, теория практика*. 2003. № 9-10, (81-82) сентябрь – октябрь. – 99 с.
44. Глостанова, М.В. Проблема мультикультурализма и литература США конца XX века. М., Наследие, 2000. – 348 с.
45. Фукуяма Ф. Идентичность и миграция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosophiya.livejournal.com/64575.html> (дата звернення: 02. 09. 2018)
46. Хантингтон, С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / пер. С англ. А.Башкирова. Москва: Транзит-книга, 2004. – 637 с.
47. *Что почитать: роман «Английский пациент», которой назвали лучшей книгой за 50 лет* [Електронний ресурс]. Realiat. - Режим доступу : <https://realist.online/article/chto-pochitat-roman-anglijskij-pacient-kotoryj-nazvali-luchshej-knigoj-za-50-let> (дата звернення: 19. 09. 2018)
48. Юрійчук О. Філософсько-правова інтерпретація основних етапів мультикультуралізму [Електронний ресурс] / *Вісник національного університету “Львівська політехніка”*. 2017. - Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofsko-pravova-interpretatsiya-osnovnih-etapiv-stanovlennya-multikulturalizmu> (дата звернення: 06. 09. 2018)
49. Энциклопедия Кругосвет : Майкл Ондатже [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/teatr_i_kino/ONDATZH_I_MAKL.html (дата звернення: 23. 09. 2018)

50. Acheson, K. Anne Wilkinson in Michael Ondaatje's "In the Skin of a Lion": Writing and Reading Class // *Canadian Literature*, No. 145, Summer 1995. – P. 187.
51. *Anils Ghost*: Essay [Electronic resource]. 2012. - Режим доступа : <https://www.antiessays.com/free-essays/Anils-Ghost-310236.html> (дата звернення: 12. 03. 2018)
52. Barbour, D. Michael Ondaatje [Electronic resource]. N.Y.: Twayne, 1993. – Режим доступа : <http://onscene.ru/Michael-Ondaatje-Douglas-Barbour/6/bdcfage> (дата звернення: 01. 07. 2018)
53. Beddoes, J. Which Side Is It On? Form, Class and Politics in "In the Skin of a Lion". *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – 215 p.
54. Beran, C.L. Ex-Centricity: Michael Ondaatje's "In the Skin of a Lion" and Hugh MacLennan's "Barometer Rising". *Studies in Canadian Literature*, No. 18.1, Summer 1993. – 84 p.
55. Bernstein, R. Dictatorship of Virtue : Multiculturalism vs the Battle for American Culture. N.Y., Knopf, 1994 – 18 p.
56. Bloom, A. The Closing of the American Mind: How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Soul of Today's Students. N.Y., 1987. – 241 p
57. Bloomsbury P. Michael Ondaatje [Electronic resource]. British Council. - Режим доступа : <https://literature.britishcouncil.org/writer/michael-ondaatje> (дата звернення: 10.08. 2018)
58. Bolland, J. Michael Ondaatje's "The English Patient": A Reader's Guide. N.Y.: Continuum, 2002. – 96 p.
59. Brady, J. Michael Ondaatje: An Annotated Bibliography. *The Annotated Bibliography of Canada's Major Authors. Eds. R.Lecker and J.David. Vol 6.* Toronto: ECW Press, 1985. – P. 195 - 205.

60. Bush, C. Michael Ondaatje: An Interview. *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – P. 238-249.
61. Chamberlin, J.E. Let There Be Commerce Between Us: The Poetry of Michael Ondaatje. *Essays on Michael Ondaatje*. Montreal : Vehicule Press, 1985. – P. 31- 41.
62. Coleman, D. Masculinity's Severed Self: Gender and Orientalism in "Out of Egypt" and "Running in the Family". *Studies in Canadian Literature*, No. 18.2, 1993. – P. 68-81.
63. Daily News [Electronic resource]. - Режим доступа : <https://www.nydailynews.com/entertainment/movies/archives-prognosis-good-english-patient-article-1.2017911> (дата звернення: 18. 10. 2018)
64. Duffy, D. A Wrench in Time: A Sub-Sub-Librarian Looks beneath the Skin of a Lion. *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – P. 125 – 140.
65. Edemerian, A Michael Ondaatje “English Patient” [Electronic resource]. The Guardian - Режим доступа : <https://www.theguardian.com/profile/aidaedemariam> (дата звернення: 26. 09. 2018)
66. *Essays: Anil's Ghost* [Electronic resource]. 2000. - Режим доступа : <https://www.paperdue.com/essay/anil-ghost-by-michael-ondaatje-167149> (дата звенення: 09. 05. 2018)
67. *Essays: Anil's Ghost*, by Michael Ondaatje [Electronic resource]. Essays, UK. (November 2013). - Режим доступа : <https://www.ukessays.com/essays/english-literature/a-study-on-anils-ghost-english-literature-essay.php> (дата звернення: 16. 04. 2018)
68. Fledderus, B. "The English Patient Reposed in His Bed Like a [Fisher?] King": Elements of Grail Romance in Ondaatje's "The English Patient". *Studies in Canadian Literature*, No. 22.1, 1997. – P. 19 – 54.
69. Flood, A. Michael Ondaatje opens archive to reveal his writing methods Ondaatje [Electronic resource]. The Guardian, 2017. - Режим доступа :

- <https://www.theguardian.com/books/2017/sep/25/michael-ondaatje-opens-archive-to-reveal-his-writing-methods> (дата звернення: 23. 04. 2018)
70. Gamlin, G. Michael Ondaatje's "In the Skin of a Lion" and the Oral Narrative. *Canadian Literature*, No. 135, 1992. – P. 68 – 77.
71. Gatto, S. Тайна английского пациента [Electronic resource]. 2015. - Режим доступу : <https://writercenter.ru/library/memuar/statya/tajnaja-anglijskogo-pacienta/209289.html> (дата звернення: 28. 05. 2018)
72. Goldberg, T.O. Multicultural Conditions. *Multiculturalism: A Critical Reader*. Ed. T.T.Goldberg. Cambridge, Mass., 1994. – 452 p.
73. Gradesaver. Английский пациент: Персонажи [Electronic resource]. - Режим доступу : <http://azimicarpets.ru/the-english-patient/wikipedia/characters> (дата звернення: 30. 09. 2018)
74. Greenstein, M. Ondaatje's Metamorphoses: "In the Skin of a Lion" // *Canadian Literature*, No. 126, 1990. – P. 116 - 130.
75. Hutcheon, L. The Canadian Postmodern: A Study of Contemporary English. *Canadian Fiction*. Toronto: OUP, 1988. – P. 78 -106.
76. Iggers, G. Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. Hanover: Wesleyan UP, 1997. – 182 p.
77. Jewinski, E. Michael Ondaatje: Express Yourself Beautifully. Toronto: ECW Press, 1994. – 144 p.
78. Jones, M. "The Collected Works of Billy the Kid": Scripting the Docudrama. *Canadian Literature*, No. 122-23, Autumn-Winter 1989. – P. 26 - 38.
79. Kamboureli, S. The Poetics of Geography in Michael Ondaatje's "Coming Through Slaughter". *Descant*, No. 4, Fall 1983. – P. 117 - 119.
80. Kanaganayakam, Ch. A Trick With a Glass: Michael Ondaatje's South Asian Connection. *Canadian Literature*, No. 132, 1992. – P. 33 - 42.
81. Kymlicka W. Immigration, Multiculturalism, and the Welfare State. *Ethics & International Affairs*. Oxford: Oxford University Press, 2006. – P. 43 –47.

82. Lee, D. *Savage Fields: An Essay in Literature and Cosmology*. Toronto: House of Anansi, 1977. – 125 p.
83. MacFarlane, S. Picking Up the Pieces: "Coming Through Slaughter" as Paragram. *Open Letter*, No. 6, Fall 1989. – P. 72–83.
84. Malcolm, D. Solos and Chorus: Michael Ondaatje's Jazz Politics. *Poetics. Mosaic*, September 1999. – P. 131 – 149.
85. New York Times [Electronic resource]. - Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2018/05/07/books/review-warlight-michael-ondaatje.html> (дата звернення: 12. 09. 2018)
86. *Open Spase: Майкл Ондатже "В шкуре льва"* [Electronic resource]. - Режим доступу : <http://os.colta.ru/literature/events/details/20673/> (дата звернення: 18. 05. 2018)
87. Penner, T. Four Characters in Search of an Author-Function: Foucault, Ondaatje, and the "Eternally Dying" Author in "The English Patient". *Canadian Literature*, No. 165, 2000. – P. 78 – 93.
88. Philip, M.N. *Frontiers: Selected Essays and Writings on Racism and Culture*. Stratford, Ont.: Mercury Press, 1992. – 286 p.
89. Phipps, K. Michael Ondaatje: Anil's Ghost [Electronic resource]. - Режим доступу : <https://aux.avclub.com/michael-ondaatje-anils-ghost-1798194287> (дата звернення: 26. 07. 2018)
90. Roxborough, D. The gospel of Almásy: Christian Mythology in Michael Ondaatje's "The English Patient". *Essays on Canadian Writing*, No 67, Spring 1999. – P. 236-254.
91. Sadashige, J. Sweeping the Sands: Geographies of Desire in "The English Patient". *Literature/Film Quarterly*, No. 26.4, 1998. – P. 245-254.
92. Sarris, F. "In the Skin of a Lion": Michael Ondaatje's Tenebristic Narrative. *Essays on Canadian Writing*, No. 44, 1991. – 194 p.

93. Scobie, S. The Reading Lesson: Michael Ondaatje and the Patients of Desire. *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – P. 92 - 106.
94. Siemerling, W. Discoveries of the Other: Alterity in the Work of Leonard Cohen, Hubert Aquin, Michael Ondaatje, and Nicole Brossard. Toronto: University of Toronto Press, 1994. – 259 p.
95. Simpson, M.D. Minefield Readings: The Postcolonial "English Patient". *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – P. 216 - 237.
96. Solecki, S. Interview with Michael Ondaatje (1975). *Essays on Michael Ondaatje*. Montreal: Vehicule Press, 1985. – P. 18 - 34.
97. Solecki, S. Nets and Chaos: The Poetry of Michael Ondaatje. *Studies in Canadian Literature*, No. 2.1, Winter 1977. – P. 36 – 48.
98. Van Wart, A. The Evolution of Form in Michael Ondaatje's "The Collected Works of Billy the Kid" and "Coming through Slaughter". *Canadian Poetry*, No. 17, Fall/Winter 1985. – P. 1-28.
99. Vogue [Electronic resource]. - Режим доступу : <https://www.vogue.com/article/best-books-spring-2001> (дата звернення: 03. 06. 2018)
100. Wachtel, E. An Interview with Michael Ondaatje. *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)* [Electronic resource]. - No. 53, Summer 1994. - Режим доступу : <http://faculty.tru.ca/TFriedman/ondaatje.htm> (дата звернення: 17. 04. 2018)
101. Williams, D. The Politics of Cyborg Communications: Harold Innis, Marshall McLuhan, and "The English Patient". *Canadian Literature*, No. 156, 1998. – P. 30 – 55.
102. Yooma. *Anil's Ghost: the crime* [Electronic resource]. - Режим доступу : <https://www.antiessays.com/free-essays/Anil-s-Ghost-59962.html> (дата звернення: 28. 09. 2018)

103. York, L.M. Whirling Blindfolded in the House of Woman: Gender Politics in the Poetry and Fiction of Michael Ondaatje. *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – 170 p.
104. Younis, R.A. Nationhood and Decolonization in "The English Patient". *Literature/Film Quarterly*, No. 26.1, 1998. – P. 2-9.
105. Your Dictionary: Michael Ondaatje [Electronic resource]. - Режим доступа : <http://biography.yourdictionary.com/michael-ondaatje> (дата звернення: 06. 09. 2018)
106. Zepetnek, S.T. de. "The English Patient": "Truth Is Stranger than Fiction". *Essays on Canadian Writing (Michael Ondaatje Issue)*, No. 53, Summer 1994. – P. 141-153.